

SIERPECKI EPIZOD WOJNY 1920 ROKU

Abstrakt

Dążenie do uzyskania jak najkorzystniejszego kształtu granic było jednym z głównych zadań odrodzonego w 1918 roku państwa polskiego. Spór z Rosją Radziecką wynikał nie tylko z rywalizacji o terytoria, ale także był efektem konfrontacji przeciwnych ideologii¹. Kulminacyjnym momentem nastąpił w 1920 roku, kiedy Armia Czerwona zagroziła Warszawie. Walki na Mazowszu i Podlasiu miały niezwykle ważne znaczenie dla całej konfrontacji. Przyjmując, iż nawet w kropli wody można dostrzec wielkość oceanu, chciałbym skrótkowo omówić sierpecki epizod ówczesnych zmaganiań.

Słowa kluczowe: Sierpiec w 1920 roku

Działania zbrojne

W wyniku prowadzonych działań zbrojnych 11 sierpnia Armia Radziecka pod dowództwem Gaja Byżyszkińska wkroczyła do miasta². Opór obrońców był dość krótki. Sierpiec bronił tylko przez dwa szwadrony 2 pułku ułanów. Kwestią wywołującą pewne kontrowersje jest udział wojsk niemieckich w walkach. W literaturze przedmiotu obecny jest pogląd o udziale w walkach kawalerii niemieckiej w liczbie około tysiąca osób oraz trzech batalionów piechoty w sile około 2400 osób. Według raportu porucznika Kazimierza Januszewskiego sporządzonego 7 września 1920 roku: „obecność oficerów niemieckich nie ulega wątpliwości, aczkolwiek bezwzględnie danych brak, gdyż oficerowie Armii Czerwonej odznak nie noszą. Mimo to świadkowie stwierdzili, że oficerów niemieckich widzieli, a rozpoznawali ich po sposobie odnoszenia się do żołnierzy i wyglądzie zewnętrznym, zdradzającym ludzi wyższej sfery”³. Czy rzeczywiście wygląd miał świadczyć o przynależności narodowej? Pamiętać też należy, że w Armii Czerwonej służyli również oficerowie pochodzenia szlacheckiego. Natomiast poseł niemiecki hr. Oberndorf złożył w lipcu oficjalne oświadczenie o neutralności Niemiec w konflikcie polsko-radzieckim⁴. Zasadne jest więc pytanie czy rzeczywiście miały miejsce bezpośrednie działania regularnych wojsk niemieckich po stronie bolszewickiej w Sierpcu i jaka była skala tego zaangażowania⁵. Nie budzi natomiast wątpliwości fakt, iż starając się utrudnić korespondencję radiową między oddziałami radzieckimi dowództwo radzieckie podjęło decyzję o zagłuszaniu korespondencji radiowej między Mińskiem a Sierpcem⁶. Zmiana sytuacji na froncie, która nastąpiła w wyniku polskiej kontrofensywy spowodowała wyzwolenia miasta w dniu 23 sierpnia 1920 roku. Dokonały tego oddziały Franciszka Aleksandrowicza⁷.

Spółeczeństwo Sierpca wobec konfliktu

Obawy związane z utratą niepodległości spowodowały mobilizację całego społeczeństwa polskiego⁸. Również w Sierpcu już 11 lipca powstała Rada Obywatelskiego Komitetu Obrony Państwa. Na jego czele stanął Wacław Gurbski, a w jego skład weszli także m. in. Jan Wierzbowski, ks. kanonik Władysław Melcher, Maria Gurbska, Anna Piniarowiczówna czy Helena Radomyńska. Byli to reprezentanci miejscowej inteligencji. W efekcie prac komitetu do wojska zgłosiło się około 1000 ochotników z powiatu. Także stowarzyszenie weteranów 1863 roku prowadziło aktywną działalność. W Sierpcu wiec zorganizował przybyły z Warszawy Polikarp Mazowiecki. W akcję mobilizacji politycznej włączyło się także duchowieństwo. W kościołach odczytano listy pasterskie kardynała Kakowskiego oraz biskupa płockiego Juliana Nowowiejskiego⁹. W efekcie szczególnie wielu młodych gimnazjalistów zgłosiło się na ochotnika do walk. Z I drużyny harcerskiej służyli w armii Stanisław Chojnacki, Stanisław Frydrychowicz, Franciszek Kołodziejski, Teodor Kozłowski, Czesław Kosobudzki, Aleksander Kuliński, Sylwester Kulisz, Wacław Kiełczyński, Adam Ligoski, Stanisław Mroczyński, Henryk Napiórski, Tadeusz Nadratowski, Józef Osiecki, Stanisław Osiecki, Henryk Rudowski, Stanisław Strusiński, Kazimierz Wiśniewski, Wincenty Żuchniewicz¹⁰. Z drugiej drużyny brało udział w walkach sześciu harcerzy. Część osób zachowywała jednak wstrzeźliwość wobec konfliktu. Warto zaznaczyć, iż sierpczanie popierali także polskie postulaty terytorialne w sprawie granicy zachodnie czy południowej. W Studzieńcu z inicjatywy Anny Piniarowicz zorganizowano kolonie dla dzieci uczestników pierwszego powstania śląskiego. Prowadzono też kwestę na rzecz powstańców. Z kolei w wydanym przez starostwo powiatowe w 1925 roku okólniku stwierdzono: „Wiadomo, że Niem-

Prof. dr hab. Grzegorz Radomski
Fot. J. Grodzicki

cy, główny odbiorca naszego eksportu węglowego, wystąpiły w stan ostrej wojny gospodarczej z nami i ograniczyły do minimum import węgla polskiego, pragnąc w ten sposób zwichnąć równowagę gospodarczą Polski, zmusić ograniczenie produkcji węgla, spotęgować bezrobocie i co za tym idzie – dorzucić do 160 000 bezrobotnych jeszcze kilkadziesiąt tysięcy, wraz z całą nędzą bolesnych dla życia następstw. Nieobojętny musi być dla nas wzgląd na ogólne położenie państwa. Jednym z najpotężniejszych środków obrony na kroki zaczepne Niemiec w tej dziedzinie jest rozszerzenie do maksymalnych granic wewnętrznego spożycia węgla¹¹.

W trakcie okupacji

Nowe władze radzieckie przystąpiły do grabieży majątków. Zginęli między innymi właściciele majątku Łukomie bracia – Michał i Antoni Przybojewscy. Zamordowano także Jana Targowskiego z Rościszewa oraz Władysława Rychtera, zarządcę majątku Chamsk. W Maliszewie zginął Lejb Szampan. Bolszewicy aresztowali pozostałego w mieście burmistrza Chrapkowskiego. Według relacji ustnej jego córki uratował on życie dzięki poręczeniu miejscowej działaczki socjalistycznej. Brutalnie również potraktowano sierpeckich księży. Jak wspominał ks. Melcher: „adiutant owego dowódcy, oficer siemionowskiego pułku gwardii, co chwila brał mnie na stronę i grożąc bronią żądał 10 tys. marek. Gdy spostrzegł, że unikam tego sam na sam, zamknął się ze mną w swym pokoju sypialnym i zażądał 20 tys. marek, grożąc powieszeniem w razie odmowy. Znieważał mnie bijąc palcem po nosie, następnie zrabował 8000 rubli, 1200 marek, złote obrączki po moich rodzicach oraz portfel z dokumentami¹². Równocześnie z inspiracji najeźdźców powołano nowe władze tzw. Rewkom, na czele którego stanął Kazimierz Iwulski, reprezentant związku zawodowego Robot-

ników Rolnych. W skład nowych władz wszedł także Witold Jankowski, Piasceki., Smolinowski i Zawadzka. Komitet kolportował ulotki, w których opisywano w barwnych kolorach „raj bolszewicki, do którego mieli wprowadzić uciemiężonych przez panów, fabrykantów i księży lud roboczy”. Paweł Stal, komunista, brał udział w zamordowaniu zarządcy majątku Chamsk. Zjawisko powszechnej biedy, fakt, iż odrodzone państwo było inne niż jego idealizowane wyobrażenia sprawi, że pewna część ludności z nadzieją przyjęła bolszewickie rządy. Dość szybko jednak zweryfikowano swoje zapatrywania i nawet uboga ludność wiejska włączyła się w walki z uciekającymi wojskami wroga.

Następstwa

W efekcie obecności nieprzyjaciela na terenie powiatu sierpeckiego zrabowano kilka tysięcy koni i wozów. Aby oszacować szkody, powołano Główny Urząd Likwidacyjny i Miejscową Komisję Szacunkową. Wielkość strat została zaprezentowana premierowi Wincentemu Witosowi oraz ministrowi spraw wewnętrznych Leopoldowi Skulskiemu podczas spotkania, które odbyło się 28 sierpnia w Sierpcu. Podobne spotkania odbywały się także w innych miastach Mazowsza. Wszakże rada miasta Sierpc jako jedna z niewielu skierowała krytyczne pismo do rządu, w którym zarzucono władzom nieudolność, a szczególnie brak ostrzeżenia o możliwości wkroczenia Armii Czerwonej do miasta. Dominował też pogląd o rzekomej współpracy ludności żydowskiej z najeźdźcą. Nastroje antysemickie nie były tylko udziałem mieszkańców Sierpcu. Dość wspomnieć, iż władze wojskowe podjęły decyzję o internowaniu żołnierzy żydowskich w Jabłonnej pod Warszawą. W mieście natomiast zakazano działania żydowskich organizacji społecznych i politycznych, w tym również Związku Syjonistycznego. W efekcie pewna grupa mieszkańców wyznania mojze-

Podczas zwiedzania wystawy. Od lewej: Michał Twardy, Marek Gąsiorowski, Janina Olechowska, Marian Chojnacki, Paweł Gąsiorowski, Marek Chojnacki, Halina Szatecka-Nasiłowska, Feliks Pilewski
Fot. M. Zgliński

szowego zdecydowała się na emigrację. Spór dotyczący zasług w walce z najeżdżącą wykorzystywano w bieżącej walce politycznej. Stosowano niejednokrotnie metody dyskredytacji i etykietyzacji przeciwników politycznych. Zwolennicy endecji przedstawiali wydarzenia jako efekt oddziaływania opatrności oraz podkreślali rolę generała Rozwadowskiego¹³. Z kolei piłsudzczy odwoływali się do zdolności naczelnika. Echa tych

sporów były również dostrzegane w Sierpcu. Przykładowo 12 września w 1920 roku obecny był na wiecu Bogusław Miedziński, który apelował o dalszą pomoc dla marszałka Piłsudskiego. W latach późniejszych z kolei endecy organizowali obchody w kościołach i na spotkaniach wyborczych. Mimo sporów doceniano jednak znaczenie patriotycznej postawy społeczeństwa.

Przypisy

- ¹ Szerzej o konflikcie patrz: *Wojna polsko-sowiecka 1920*, Warszawa 1920; J. Szczepański, *Wojna 1920 roku na Mazowszu i Podlasiu*, Warszawa-Pułtusk 1995, E.V. d'Abemon, *Osiemnaśta decydująca bitwa w dziejach świata pod Warszawą 1920r.*, Warszawa 1932.
- ² *Dzieje Sierpca i ziemi sierpeckiej*. Praca zbiorowa pod red. M. Chudzyńskiego, Sierpc 2003, s. 371.
- ³ Z. Kachnicz, *Akcja wojskowa w mieście Sierpc jako przykład współpracy rosyjsko-niemieckiej w okresie wojny polsko-bolszewickiej roku 1920*, Zeszyty Naukowe Muzeum Wojska w Białymstoku 2003, s. 101.
- ⁴ M. Leczyk, *Polska i sąsiedzi – stosunki wojskowe*, Białystok 1997, s. 98
- ⁵ Z. Kachnicz, *Akcja wojskowa...*, s. 102.
- ⁶ Szerzej patrz: G. Nowik, *Zanim złamano Enigmę. Polski kontrwywiad podczas wojny z bolszewicką Rosją 1918–1920*, Warszawa 2004.
- ⁷ *Dzieje Sierpca...*, s. 374.
- ⁸ J. Szczepański, *Spółczesność polskie w walce z najazdem bolszewickim 1920 roku*, Warszawa-Pułtusk 2000.
- ⁹ Szerzej: M. Grzybowski, *Wojna polsko-rosyjska 1920 r. w Płocku i na Mazowszu*, Płock 1990; *Wspomnienia sierpczan 1900–1950*, Sierpc 1998, s. 23–25.
- ¹⁰ Szerzej: K. Konarski, *O uczniu żołnierzu*, Warszawa-Lwów 1922; W. Nekrasz, *Harcerze w bojach 1914–1921*, t. II, Warszawa 1931, s. 68–68.
- ¹¹ Z pow. sierpskiego woj. warszawskiego, „Samorząd” 1925, nr 31, s. 609.
- ¹² „Kurier Płocki” 1920, nr 242, s.1.
- ¹³ Szerzej patrz: E. Maj, *Komunikowanie polityczne Narodowej Demokracji 1918–1939*, Lublin 2010.

THE SIERPC EPISODE IN THE WAR OF 1920

Summary

Obtaining the most beneficial positioning of the borders was one of the main tasks of the restored Polish state in 1918. The dispute with Soviet Russia arose not only because of territorial rivalry, but was also an effect of the confrontation of opposing ideologies. The culminating moment was in 1920 when the Red Army threatened Warsaw. The battles in Mazovia and Podlasia had great importance for the entire confrontation. Accepting that even in a drop of water one may perceive the size of the ocean, I would wish to briefly discuss the Sierpc episode of those struggles.